

ЮГОЗАПАДЕН УНИВЕРСИТЕТ „НЕОФИТ РИЛСКИ“

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Катедра “Философски и политически науки“

ПАВЕЛ ВАЛЕНТИНОВ НИКОЛОВ

**Отношението разум – чувства в епохата на
Френското просвещение**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна
степен „Доктор“,

Професионално направление 2.3. Философия (Социална философия)

Научен ръководител: доц. д-р Гергана Попова

БЛАГОЕВГРАД, 2025 г.

Дисертационният труд е обсъден и предложен за публична защита на заседание на Катедра „Философски и политически науки“, проведено на 5 март 2025 г.

Дисертацията е оформена в увод, три глави, заключение и използвана литература, с общ обем 196 стандартни машинописни страници.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на открито заседание на Научното жури на 14 май от 12 ч. в зала 412 на ЮЗУ „Неофит Рилски

Материалите по защитата са на разположение на интересувашите се в катедра „Философски и политически науки“, Философски факултет, Първи корпус на ЮЗУ „Неофит Рилски“ – Благоевград

Съдържание на автореферата

1. Актуалност на темата.....	4
2. Обект и предмет на изследването.....	6
3. Цел, задачи и методи на изследването.....	6
4. Хипо(тези) на изследването.....	7
5. Структура на изследването.....	9
6. Изводи на изследването.....	25
7. Справка за научни приноси.....	27
8. Научни публикации по темата на дисертационния труд.....	28
9. Декларация за научна етичност.....	28

1. Актуалност на темата

На първо място, интересът към Просвещението и идеята за настоящото изследване се зародиха преди няколко години с прочитане на един от романите на Дени Дидро. С разработването на курсова работа върху „Монахинята“ и запознаването със спецификата на конкретната епоха достигнах до обобщението, че Франция от осемнадесети век ще остане в световната история като един от най-блестящите периоди, адекватно заслужил прозвището *Siècle des Lumières*. Интересът към философските и естетическите възгледи на Дидро, както и тяхното отражение върху неговото творчество, породиха статията „Парадоксалната естетика на Дидро. Съществува ли каквато и да била обективна "същност" на изкуството? Реализмът в Просвещението“, публикувана в бр. 37 на сп. „NotaBene“. Фокус на публикацията отново бе Дидро – тя изследваше цялата негова теория на естетиката, като показва, че тази теория е философска и за да бъде разбрана напълно, трябва да се проследи развитието на самата философия през осемнадесети и предхождащите го векове – нещо, което тази дисертация опитва да очертае.

Когато писах за „Монахинята“, възприех съждението на Бердяев, че Просвещението е епоха в живота на всеки народ (Бердяев, 2013: 6) и че всяка епоха има свое собствено Просвещение или просветителски етос. Въпреки това обаче, Просвещението е един от малкото периоди, които сами са назовали себе си, превръщайки се по този начин в оригинален културен процес.

В настоящата работа анализът на Просвещението предполага частичен анализ и на модерността. Този подход възприема много от позицията на Фуко, който, разсъждавайки върху проблема какво е модерна философия, достига до извода, че тя е философията, която се опитва да отговори на въпроса, поставен от Кант, а именно *Какво е просвещение?*¹ (Фуко, 1991: 51). По подобен начин, Юрген Хабермас в „Модерността като незавършен проект“ проследява

¹ Става въпрос за текста на Кант „Що е Просвещение?“

модерността не като произход, а като въпрос, идентифицирайки модерния дискурс най-вече с философите на Просвещението (Хабермас, 1991: 29). Заедно с Фуко и Хабермас мисля, че модерността трябва да се разглежда по-скоро като нагласа, като „философски етос“ (Фуко, 1991: 56), а не толкова като период от историята. Но поради обстоятелството, че подобен тип изследване изисква все пак някаква хронологична рамка, в хода на изложението се посочва, макар и фиктивно, както начало, така и край на модерния проект.

На второ място, интересът към Френското просвещение нарасна с прочитането на книгата на Зигмунт Бауман: „Модерност и холокост“, което в процеса на академична работа доведе до друга статия, базирана върху хипотезата за възможни неточности във възгледите на автора. Настоящият труд има за цел да доразвие горната хипотеза и да изгради алтернативна визия за Френското просвещение. В тази перспектива дисертационният проект проблематизира визиите на Бауман за „ортодоксален култ към разума“, който отрича чувствата и страстите в Просвещението и модерната епоха, като опитва да конципира собствена хипотеза за умерения характер на Френското просвещение, което балансира между разума и чувствата. Или, както е формулирана темата на настоящата разработка, то стои на умерена позиция *между* разума и чувствата. Акцент на това изследване обаче ще бъдат не толкова възгледите на Бауман (или други привърженици на тезата за просвещенския култ към разума за сметка на чувствата като Теодор Адорно и Макс Хоркхаймер), а непосредствените текстове на философите от Френското просвещение.

Като краен *резултат* на дисертацията се цели да се постигне едно по-богато и по-цялостно разбиране за модерността и Френското просвещение, за това, което ги предшества и предзадава, за философския и художествения времеви обхват на просветителската философия, както и за самото естество на човешката природа, разума и чувствата. Подобно разбиране пряко касае човешката природа, начина, по който чувстваме и мислим, поради което и

подобни търсения и преоценки остават винаги актуални. Като краен извод изследването посочва, че всички разсъждения в него, както и идейните търсения на самото Френско просвещение могат да бъдат синтезирани и смислово изчерпани в едно единствено изречение, написано от Русо – то е, че „каквото и да казват моралистите, човешкият разум дължи много на страстите, които по общо признание също му дължат много: именно от тяхната дейност нашият разум се усъвършенства; ние търсим знанието, само защото желаем да се наслаждаваме: и не е възможно да разберем защо този, който не би имал нито желания, нито страхове, ще си направи труд да разсъждава” (Русо, 1994: 454). Тези възгледи на Русо не представляват изключение във философията на Френското просвещение, а - напротив - те са потвърждение на цялостната философия от периода и са характерни за всички разгледани френски философи от осемнадесети век.

2. Обект и предмет на изследването

В дисертационния труд като основен обект на изследване е концептуализирана философията на Френското просвещение от 18. век.

Предмет на изследване се явяват философските идеи, свързани с разума и чувствата в епохата на Френското просвещение. Основни източници са съчиненията на Шарл дьо Монтескьо, Франсоа Волтер, Клод Хелвеций, Пол Холбах, Жан-Жак Русо, Дени Дидро и Жулиен-Офре дьо Ламетри. За да докаже хипотезата си за Просвещението като етос, изследването прибягва и към идейни взаимовръзки, намиращи се в различни философски концепции, включително тези на Буда, Платон, Епикур, Аврелий Августин, Тома Аквински, Ибн Халдун, Пико дела Мирандола, Джордано Бруно, Блез Паскал, Джон Лок, Дейвид Хюм, Фридрих Ницше, Лудвиг Фойербах и Жан-Пол Сартр.

3. Цел, задачи и методи на изследването

Основната цел на изследването е да се покаже умерената позиция спрямо разума и чувствата в периода на Френското просвещение от осемнадесети век, чрез пряко позоваване на автентичните текстове.

С оглед на тази основна цел изследването си поставя следните задачи:

- Да се преодолее възгледа за едностранен култ към разума във Френското просвещение спрямо частта, в която се твърди, че той отрича или е за сметка на чувствата и страстите. В подобен план дисертационният труд диалогизира с някои класически тези върху Просвещението, разгърнати най-вече в „Диалектика на Просвещението“ и „Модерност и холокост“;

- Да се обособи философски дискурс, гравитиращ около идеята за баланс между разума и чувствата, както и той да бъде проследен през различни периоди, бивайки едновременно релевантен на френската философия от осемнадесети век.

- Да се покаже, че математическият светоглед във френската философия не противоречи, а съществува паралелно и е в хармония с чувствата, страстите, щастието и любовта.

За изпълнението на така поставените задачи се прибегва към използването на елементи от херменевтичния подход при обзора и анализа на известните вече теории върху философията на Просвещението и самите просвещенски концепции, както и до сравнителен метод и историко-философски анализ на философски идеи върху отношението между разума и чувствата от различни епохи.

4. Хипо(тези) на изследването

Първата изходна хипотеза на дисертацията е, че съществува равновесие между разума и чувствата във Френското просвещение и затова теориите, които твърдят, че в тази епоха съществува култ към разума, който отрича чувствата и страстите, не са докрай точни. Дисертацията предприема опит за преодоляване на подобни крайни възгледи, касаещи Френското просвещение и на техен фон

предлага една далеч по-умерена теоретична позиция, която настоява, че авторите от посочения период наблягат на значимостта както на разума, така и на чувствата, без да обосновават необходимостта от доминация на разума над чувствата.

Втората хипотеза на изследването е, че идеята, че разумът трябва да контролира и потиска страстите и чувствата произлиза още от времето на Платон, а не е модерна теза, както твърдят много от анализите на модерността. Тази идея пронизва историята на философията така, както и алтернативната – че разумът и чувствата трябва да се урівновесяват взаимно. В този смисъл, дисертационният труд изхожда от хипотезата, че в историята на идеите присъстват два историко-философски дискурса и че дискурсът, който отстранява чувствата за сметка на разума, не е нов дискурс, характерен само за модерността, а линия на разсъждения, присъстваща още при Платон, както и в Бхагавадгита. Подчертава се, че дискурсът, акцентиращ върху разума за сметка на чувствата и страстите, и умереният дискурс, стоящ между разума и чувствата, имат исторически предпоставки и се срещат под различни варианти – например, платонизъм, епикурейство, стоицизъм.

Свързана с горните две хипотези е и следващата, която настоява, че Френското просвещение не е тоталитаризъм, то е хуманизъм, противопоставен на тоталитарния дискурс на всяко едно време.

Четвъртата хипотеза на дисертацията, е че концепцията за доминацията на математическия светоглед в епохата на модерността и конкретно – на Френското просвещение – също не е съвсем точна. Изложението се спира върху тази концепция, като се стреми да преодолее идеите, заложили в “Диалектика на Просвещението“, а именно, че Просвещението свежда природата “единствено” до математика, до изчисление, че „превръща числото в канон“ (Адорно, Хоркхаймер, 1999: 24), че го издига в култ, „радикализира“ (Адорно, Хоркхаймер, 1999: 119). Тук акцент и цел на дисертацията е не отричането на

присъствието на математическия светоглед сам по себе в просвещенските идеи си, а на възможната неточност, че той е единствен, както и че е радикален.

5. Структура на изследването

Дисертацията е изградена в три компонента, които се опитват да представят по-пълно обекта, предмета, целите и задачите на изследването. На всеки от тях отговаря отделна глава.

Първият компонент е съсредоточен и борави с част от философските теории, които се отнасят към Френското просвещение. Посочената кратка феноменология на чувствеността, използва някои от текстовете на най-известните представители на модерната епоха, за да покаже липса на радикалност и липса на култ към разума, който да е за сметка на чувствата, страстите и въображението.

Втори компонент: В допълнение към вече изложената кратка феноменология на чувствеността в модерната епоха, във втора глава е направено по-обширно изследване на френската философия от осемнадесети век, като се анализират произведенията на различни представители от периода като Монтескьо, Волтер, Хелвеций, Холбах, Русо, Ламетри и Дидро.

При Монтескьо основно се разглежда неговото съчинение “За вкуса”, в което той изследва душата, изучавайки я в нейните страсти и действия, както и търсейки я в удоволствията, тоест там, където според него тя се проявява най-силно (Монтескьо, 1984: 965). Анализира се и теорията му за естественото състояние, което той, наред с Русо и Хелвеций, идеализира. Според Монтескьо в естественото състояние хората са се ръководили преди всичко от чувства, не от разум, и най-вече три вида чувства – слабост, от която произлиза мира, усещане за нужди, от която произлиза обединението на хората, и взаимен страх, който води до взаимопомощ. С други думи, чувствата имат първостепенно значение, доколкото те правят всяко общество възможно. Монтескьо, а по-късно и Русо,

твърдят, че чувствата са водещи в естественото състояние и поради това в него отсъстват враждата и войната между индивидите. От идеите в „За духа на законите“, може да се заключи, че Монтескьо избягва крайности в своята философия, като отделя еднакво значение и важност на трите власти, заставайки на позицията на умерен демократ, така както в опитите си за вкуса показва в еднаква степен достойнствата едновременно и на разума, и на чувствата. Според Монтескьо всяко залитане или само към разума, или само към чувствата предизвиква негативни последици върху законите и нравите на всяко общество и дори може да доведе до противоположни ефекти спрямо тези, които се търсят. Пример, който посочва Монтескьо, са част от ниските страсти в определени общества като резултат и продукт от потискането на други страсти. Следователно, както в личния живот, така в обществения и държавния, трябва да се спазват определена умереност и, както посочва Монтескьо, „тънък баланс“ между крайните позиции. Затова Монтескьо търси да намери начин, по-който да превърне умереността в граждански закон.

Изследва се и философският роман на Монтескьо „Персийски писма“, в който се критикуват както чувствата, така и разума. Това се вижда от двете категории персонажи в романа. Едните са обзети от прекомерна суета, а другите – интелектуалци, които са изгубили връзка с реалността. На следващо място, умереността във френската философия се вижда и в предисловието към „За духа на законите“, в което Монтескьо дава обещанието, че в неговите разсъждения няма да се намерят крайностите, които обикновено характеризират философските съчинения. Според него при един по-широк поглед към нещата крайностите изчезват, „те се проявяват обикновено когато умът се съсредоточава в едната страна на предмета на изучаване, а оставя без внимание останалите“ (Монтескьо, 1984: 50). Именно този етос е присъщ на френските просветители и той е ясно изразен при Монтескьо с неговото признание, че се стреми да просвети хората, така че да се приложи онази добродетел, „която предполага любов към

всички“ (Монтескьо, 1984: 51). Оттук личи, че крайната цел на просветителската философия на Монтескьо не е разумът като самоцел, а неговата употреба като средство за постигането на състояние, позволяващо любов към всички.

В тези три произведения на Монтескьо на първо място, се изразяват опитите му за вкуса, акцентиращи върху ролята на удоволствията, чувствата и усещанията в нашия живот, както и на техните достойнства. В тях Монтескьо реабилитира ролята на чувствата във философията и очертава общия облик на философията, тематизирана в дисертацията. На второ място, те илюстрират разсъжденията му върху духа на законите, които приканват разума да се върне към своята чувствена природа и да си припомни ценностите, законите и мира от естественото предобществено състояние, като се опита наново да ги постигне, макар и доколкото е възможно в рамките на обществото. На следващо място, „Персийски писма“ третираят еднакво разума и чувствата, като чрез сюжета критикуват едновременно състоянието, в което се намират и двете чрез тяхното представяне от перспективата на суета и фалшива просветеност. Самоубийството в края на романа показва невъзможността на разума и чувствата да изградят справедлив свят, с което Монтескьо прави едно реалистично описание на света, лишено от тенденциозното възвеличаване на разума, което се приписва на Просвещението. В допълнение към горното Монтескьо настоява на необходимостта от толерантност между различните сфери на човешкия живот и социалните отношения. Именно поради тези причини, настоящото изследване избира да започне с Монтескьо – не само, защото той е един от основните мислители на тази епоха, но и защото неговите трудове „Персийски писма“ и „За вкуса“ рядко биват включвани при анализите на Просвещението. Това уточнение далеч не означава, че Монтескьо е сам или някакво изключение в епохата на Просвещението със своите възгледи, а напротив – че той олицетворява изцяло философията от този период, което ще проличи от анализа на останалите представители на френската традиция.

Дисертацията изследва и философията на Хелвеций за “страстите като небесния огън, който съживява интелектуалния свят” (Хелвеций, 1979: 315) и за “творческо начало на ума” (пак там). Основни акценти при Хелвеций са:

- За Хелвеций щастието е един от основните двигатели в човешката природата, като на „сърцето и човешките страсти“ той приписва и всяко познание, до което достига умът.

- Хелвеций разбира страстите двустранно – от една страна, като източник на безкрайно много заблуди“ (Хелвеций, 1979: 63), но от друга и като „източника на нашите знания“.

- За Хелвеций страстите в областта на морала са това, което е движението в областта на материята. Измежду всички чувства, меката и удоволствието Хелвеций определя като основополагащи мотиви на морала и етиката.

- Хелвеций заявява и че ако случайно част от принципите в неговата философия противоречат на общия интерес, то той се отказва от тях, считайки ги за грешка на ума, не на сърцето.

- За Хелвеций без желания и страсти, еднакво равнодушни към всичко, хората не биха познавали личния интерес, а оттам не биха сформирали общество. Без общ интерес, който е сборът на всички частни интереси, пък не би възникнала идеята за справедливи и несправедливи постъпки, с което философските възгледи на Хелвеций извеждат физическата чувствителност и личния интерес като „създатели на всяка справедливост“ (пак там).

- За Хелвеций, ако в човек се премахне страстта, която го въодушевява в същия момент той ще бъде лишен и от своите знания (Хелвеций, 1979: 311), оттук дейността на ума е определена като „зависима от дейността на страстите“ (Хелвеций, 1979: 313).

- Хелвеций разграничава и два вида страсти от гледна точка на произхода им – такива, които са дадени непосредствено от природата и други, резултат от установяването на обществата. Подобно на Монтескьо и Русо, Хелвеций

привилегирова естественото състояние, дефинирайки го като време, в което е съществувало единствено чувството за естествена наслада и болка, а са липсвали завистта, гордостта, скъперничеството и амбицията. Последните са категоризирани от него като изкуствени страсти, които произхождат от обществото. Общо погледнато, Хелвеций счита, че чувствителността, насладата и болката защитават човека, бдят над неговите мисли и постъпки, пораждат страсти и предизвикват отвращения, приятелства, ласки, ярост, те възбуждат желания, страхове, надежди, разкриват истини, но и вкарват в заблуждения. Хелвеций посочва, че страстите са и първоизточник на редица пороци, с което още веднъж не се търси тенденциозност и крайни позиции по поставения проблем, а се описват както позитивите, така и негативите на страстите, а също и на разума. Всичко това показва и потвърждава умерената философия на Френското просвещение.

Относно Холбах в дисертацията основно изведените идеи са, че:

- За Холбах всички институции, разсъждения, знания имат и трябва да имат за цел единствено щастieto, към което нашата собствена природа ни кара непрестанно да се стремим (Холбах, 1994: 500).

- За Холбах философията трябва да е насочена не толкова върху постигането на някакво точно знание, защото самият той признава, че в много отношения такова знание е невъзможно, но по-скоро върху стремежа към щастие, постигнато чрез приятен и добре уреден нравствен и духовен живот.

- За Холбах от значение е не само разумът, но и темпераментът на човека, а страстите се разглеждат като следствие от този темперамент. За Холбах човек се ръководи не толкова от разума, колкото от своите желания и страсти, които са в основата и на неговите действия.

В дисертацията е анализирана и позицията на Хюм, че “не само в поезията и музиката, но и във философията ние сме длъжни да следваме своите вкусове и чувства (Хюм, 1986: 172). Основни идеи във философията на Хюм са:

- Възприятието за болка и удоволствие Хюм разглежда като „вградено в човешкия ум“ (Хюм, 1986: 189) и като „главна пружина и движещ принцип на всичките му действия“ (пак там).

- Моралът е разгледан през призмата на чувствата, като според Хюм голяма част от него се гради върху чувства на одобрение или неодобрение, похвала или упрек, уважение или презрение. Одобрението бива определено като приятно чувство, докато неодобрението – като вид болезнено или неприятно чувство.

- За Хюм без съчувствието и асоциативните принципи, които го обясняват, ние бихме били същества без морални идеи.

Освен всичко това, към края на трактата, посветен на човешката природа, Хюм се отклонява от безпристрастния етос и неговите разсъждения придобиват екзистенциален характер чрез въпроси от типа: „къде съм аз и какво съм аз“, „на какви причини дължа своето съществуване и към какво състояние трябва да се върна“, „на чия милост трябва да благодаря и от чий гняв трябва да се страхувам“, „какви същества ме заобикалят“ (Хюм, 1986, 352). В момент на меланхолия Хюм дори признава, че никога повече няма да жертва удоволствията на живота в името на разсъдението и философията (Хюм, 1986: 353). С горния цитат още веднъж настоящата дисертация се опитва да покаже, че философите на Френското просвещение не издигат в култ нито философията, нито своите научни изследвания, а напротив, чувствата са неразделна част от тях. Хюм многократно акцентира върху връзката между страстта и ценността и и на нея той отделя особено внимание в концепцията си за страстите. Тази концепция включва теория за генезиса на страстите, изхождащи от болки и удоволствия. Трактатът е доминиран почти изключително именно от тази теория, но и ролята на описателния метод – особено на онези места, където той разглежда хедонизма и егоизма – също не е маловажна. Хюм посвещава повече от половината от книга II на Трактата на четири страсти, а именно на: гордост, смирение, любов и

омраза. В книга III, на свой ред, той определя условията, при които горните страсти се превръщат в „морални чувства“ или „обективни“ форми на любов и омраза. Какъв вид емоция се изпитва към доброто или злото във философията на Хюм? В рамките на теорията за генезиса това трябва да е вид удоволствие или съответно болка. Дори ако някой иска да свърже благото с друга страст, тази страст, според теорията на Хюм, трябва да произтича от определено удоволствие или болка. В теорията на генезиса връзката между благото и удоволствието е причинно-следствена, благото „произвежда“ удоволствие, както се изразява Хюм. От друга страна, идеята на Хюм за доброто е повлияна от неговата теория за емоциите. Горният анализ е валиден и за „моралните чувства“ от книга III на Трактата. „Моралните чувства“ са удоволствия или болки от специален вид и техните причини се интерпретират съответно като морално добро и зло. Тези болки и удоволствия на свой ред пораждаат определени видове любов или омраза, гордост или смирение. Какво може да е причината за "моралните чувства?" Както е известно, според позицията на Хюм един „характер“ или „постъпка“ е морално добър, ако е полезен или приятен за дадено лице или други лица. С това Хюм не твърди, че е изчерпал темата за емоциите, но че е добавил важен принос към нашето разбиране за въздействието на страстите.

Темата за щастието дисертацията разглежда и през Ламетри, според който човек не е създаден, за да стане учен. Според него природата ни е създала преди всичко, за да бъдем щастливи, разглеждайки своята философия и научна дейност като път към достигането до щастие на всички хора. Разглежда се и че измежду всички страсти Ламетри счита любовта и омразата за двете страсти, „от които зависят всички останали“. От съчинението „За щастието или анти-Сенека“ се разглежда и следният цитат на Ламетри: „ние ще се считаме толкова по-щастливи, колкото повече сме човеци, или толкова по-достойни да съществуваме, колкото повече чувстваме природата, човечеството и всички обществени добродетели“ (Ламетри, 1981б: 27). Умереността във философията

на Ламетри личи в толерантността, на която той набляга за благо на обществото. В този смисъл, въпреки че не е съгласен с философските концепции на Декарт и Лайбниц, той ги счита за позитивни и необходими. Ламетри обявява и че след като е невъзможно да постигнем познание, трябва да си поставим по-реалистичната задача да постигнем щастие - и то така че човек да може да приеме смъртта, едновременно без да се страхува от нея и без да я желае.

При Волтер като най-важни моменти са очертани, че:

- Страстите, с чиято злоупотреба се причиняват толкова злини, са и главната причина за реда, който днес съществува (Волтер, 1986а: 292). Както и че възникването на обществото се дължи на любовта (тоест “достатъчно е един мъж да се е влюбил в една жена”).

- В „Кандид или оптимизмът“ Волтер, подобно на Монтескьо, критикува фалшивата просветеност и интелект. За Волтер не само душата, но и материята като субстанция е непознаваема. За него сократическото “познай себе си” е красиво, но в същото време и невярно, доколкото само бог може да го осъществи, защото само той може да прозре собствената си същност.

- Волтер все пак оценява разума и пръв разпространява идеите на Нютон във Франция, макар и да не е съгласен с много от тях. Волтер признава освен несъвършенствата, но и достойнствата на разума, считайки, че човек трябва да го използва преди всичко, за да постъпва добре, а не да прониква в нещата, които не е сътворил.

По отношение на понятията чувства, разум, душа и тяло Волтер заема сходна позиция на тази на Монтескьо, като балансира между крайностите във философията, опитвайки да ги преодолее. Философията на Волтер разглежда и хармонизира разума и чувствата не просто като не ги противопоставя, но и като твърди, че те взаимно се облагодетелстват. Показателен е и неговият възглед за историята, според който тя е едновременно и наука, и изкуство (Давидов, 1980:

109), следователно трябва да бъде не само точна, но и интересна. Възглед, който спазва и във философията.

Подобно на Монтескьо, Волтер използва изкуството и жанра на художествената литература, за да бъде достъпен на по-широк кръг от читатели и да разпространи своите идеи. Както „Персийски писма“ на Монтескьо, така и пиесата „Заира“ на Волтер акцентира върху несправедливите социални, културни и религиозни предразсъдъци – нещо, което ще видим и при анализа на „Монахинята“ от Дидро. Общо за трите художествени произведения – „Персийски писма“ на Монтескьо, „Заира“ на Волтер и „Монахинята на Дидро – е начинът, по който любовта, а не разумът, влиза в конфликт с религията, която е пречка за щастието на действащите лица. Освен това, „Кандид или оптимизмът“ на Волтер има сходства с „Персийски писма“ на Монтескьо откъм критиката към фалшивата просветеност и интелект. Освен това, Кандид попада в утопичната страна Елдорадо (Волтер, 1983: 175), претендираща да е единствената страна в света, в която всичко е наистина хубаво и добро. Независимо от това обаче Кандид изоставя разума в тази страна и решава, че неговата цел остава любовта. Той продължава да я търси, отказвайки се да живее в Елдорадо.

„Кандид или оптимизмът“ е идентичен с друга философска повест на Волтер, изградена отново върху пътешествие: „История на пътуванията на Скарментадо“. Подобно на Кандид, Скарментадо е на пръв поглед просветен и следователно разумен представител на цивилизования свят. Пътуванията му до Рим, Франция, Холандия, Испания, Турция, Персия и Африка отнемат всяко желание у него да пътува, да търси истина там, където тя не съществува, или да се уповава на фалшивата просветеност и интелектуалните постижения на тези страни. По този начин, чрез „История на пътуванията на Скарментадо“, Волтер подлага на критика както западния, така и източен свят, като разобличава не само несправедливите обществени отношения, но и показва фалшивите истини, до

които разума и „просветените“ хора в тези страни са достигнали, не без участието на своя ум.

Друго произведение, в което Волтер използва сюжет с пътувания, за да разкрие своите философски идеи, е повестта „Микромегас“ произведението критикува възгледи на Аристотел, Декарт и Малбранш, според когото душата нищо не прави – „бог е този, който прави всичко за мен. Аз виждам всичко в него и всичко върша чрез него; той е, който прави всичко, без да се бъркам в това“ (Волтер, 1994: 440). След тази поредица от неразбираеми за Микромегас философски гледни точки се намесва последователят на Лок, който търпеливо е изслушал всички и който – както е анализирано в дисертацията – изказва собствените възгледи на Волтер, а именно „аз не зная как мисля, но зная, че винаги съм мислил по повод на моите сетива. Благоговеея пред вечната сила и не ми прилича да я ограничавам, нищо не твърдя, задоволявам се да вярвам, че има повече възможни неща, отколкото си мислим“ (Волтер, 1983б: 132). Това отново поставя Просвещението и философията от този период на една изключително умерена позиция, признаваща невъзможността на разума да отсъди окончателно по въпроси, които не е в състояние да реши, поради което нито може да се отречат изцяло, нито пък да се докажат.

Както в дотук разгледаните философски повести, така и в „Мемнон или човешката мъдрост“, основната цел е поставена в същата рамка – да се покажат недостатъците на разума и фалшивата просветеност. Още началото на произведението разкрива идеята на Мемнон да бъде съвършено мъдър, което въвежда мотива за основната опозиция, която настоящия труд изследва, а именно разума и чувствата, заедно с техните производни. Това личи и от целта на Мемнон, която репрезентира философските концепти, които целят да отстранят страстите за сметка на разума. Именно поради това разбиране за противопоставянето на разума и страстите, Мемнон разсъждава по следния начин: „За да бъда мъдър, следователно много щастлив, не трябва да имам

никакви страсти; а както е известно, няма по-лесно нещо от това“ (Волтер, 1983в: 24), което означава, че именно тази опозиция ще е елемент на сюжета. И така, избирайки да отстрани страстите, той се зарича никога да не се влюби в жена, да бъде винаги въздържан, да не се изкушава напразно с хубаво ядене, с чудесни вина, както и с останалите съблазни на обществото. След последвалите събития Мемнон, който сутринта е решил да се откаже от „жените, лакомията, комара и от всякакви кавги“ (Волтер, 1983: 27) до вечерта попада в ситуация, при която бива измамен и ограбен, след това се напива, играе комар и участва в кавга. Разочарован сяда под едно дърво, а пред него се явява дух. Мемнон иска от него да му върне здравето, имота и мъдростта, като му разказва как изгубил всички тези неща в един ден, решавайки да стане мъдър. Духът се съгласява да каже на Мемнон как може да бъде отново щастлив – при условие, че никога не му хрумне отново глупавата идея да бъде съвършено мъдър (Волтер, 1983: 29). Чрез последвалия разговор между двамата става ясно, че е невъзможно да се постигне съвършена мъдрост така, както е „невъзможно да бъдеш съвършено сръчен, съвършено силен, съвършено щастлив“ (пак там), защото въпреки че на едно небесно тяло това е възможно, все пак „в стоте хиляди милиона светове, пръснати в пространството, всичко следва по степени“ (пак там). С това още веднъж философията на Френското просвещение показва, че разумът не може да достигне до съвършена мъдрост и че всеки опит напълно да се отстранят чувствата и страстите води след себе си неочаквани последствия.

В хода на дисертацията се анализират и идеите на Русо. За Русо това, че избира да се доверява повече на чувството, отколкото на разума, според него се потвърждава и от самия разум. Според Русо разумът дължи много на страстите, които по общо признание също му дължат много. От тяхната дейност разумът се усъвършенства, ние търсим знанието само защото желаем да се наслаждаваме, поради което „не е възможно да разберем защо този, който не би имал нито желаниа, нито страхове, ще си направи труд да разсъждава“ (пак там). Въпреки

това Русо не отрича науката и посочва, че тя е „монета с висока стойност“ (Русо, 1994: 152), която увеличава стойността си само ако е споделена с другите. Той счита хората за надарени с разум и съвест, поради което следва да се отнасят помежду си в дух на братство.

Русо борави и с истината спрямо това дали едно твърдение въздейства на чувството му за добро или за зло. В подобен смисъл самоувереността, с която той се гордее, произтича от емоционалната му чувствителност, осмислена като истинския аспект на етиката. Естествената доброта на Русо, както и инстинктите му, рамкират моралния пътеводител, който ръководи. Оттук основанието на морала се търси в чувствата и вътре в себе си, а не се извежда отвън. Съзнанието според Русо борави не с преценки, а с чувства. Въпреки че всички наши идеи идват отвън, чувствата, които ги оценяват, са вътре в нас и само чрез тези чувства имаме знание за годността на връзката между нас и нещата, които трябва да търсим или избягваме.

Русо разсъждава и върху темата за дългосрочния мир като го конституира не върху разума, а върху любовта, за разлика от познатата теза на Кант и по-малко познатата на Шарл Пиер. Преди Русо във Франция идеята за вечния мир се среща именно у френския философ Шарл Пиер в неговия труд „Projet de paix perpetuelle entre les potentats de L' Europe“ с превод „Проект за вечен мир между силите на Европа“, който е публикуван през 1713 г. За справка трудът на Кант излиза осемдесет години по-късно – през 1795 год. Шарл Пиер оказва изключително влияние върху възгледите както на Хердер, така и на Русо, по същество той е част от Френското просвещение, затова е и непосредствена част от настоящото изследване. При пряко позоваване в своите „Изповеди“ Русо пише за Пиер следното: „този изключителен човек, чест за своя век и за своя вид, е може би и единственият откакто човешката раса съществува, който нямаше по-голяма страст от тази на разума“ (цитат през Spector, 2012: 3). Въпреки това ласкателство Русо все пак критикува и влиза в противоречие с неговите възгледи,

като посочва, че политическите му трудове са написани от „повърхностна гледна точка“, че са „проекти, които са полезни, но непрактични“, тъй като се позовават на мнението, че човек е „ръководен от разума, а не от страстите“ (пак там), тема изключително важна за Русо. При все обаче в първата част на своя труд „Вечен мир чрез Федерацията на Европа“, отдавайки значимото на Пиер, Русо пише, че „никога умът на човека не е формулирал по-благороден проект, по-красив или по-полезен от този за траен мир между всички народи на Европа“ (Rousseau: 1). Русо вярва, че „всеки щедър дух ще сподели тръпката на емоцията“ да се разсъждава по тема, която засяга толкова пряко цялото човечество и убедено настоява, че това, което трябва да обединява всички хора, е любовта. Затова и още в началото на своя труд той призовава за съмишленици всички, които са ръководени от едни и същи принципи и всички, които намират своето индивидуално щастие в щастието на останалите. От тези разсъждения личи, че при Русо идеята за вечен мир, вдъхновена преди това от тезите на Пиер, обвързва този мир конкретно с любовта и щастието. Оттук и цялостният принос по проблема за международния мир, разгледан от Шарл Пиер, Русо и Кант, се синтезира в един общ сбор, чиято взаимна основа стои между разума и чувствата. Той би могъл не само да благоприятства един бъдещ етос, но и дава реални практически модели, по-късно вплътени в различни харти, мирни договори и съюзи между държавите.

За Дидро човекът, както и всичко сътворено от него – било изкуство или наука – е продукт не само от дейността на разума, но и от тази на чувствата, въображението и страстите. Дидро разглежда гения като продукт на природата. Следователно, геният изхожда най-вече от силата на своите чувства. Въпреки това противопоставяне на гения спрямо вкуса, идеалът на Дидро в естетиката е всъщност комбинацията и синтеза между едното и другото – т.е. “един щастлив миг – когато човек обладава вдъхновение и свобода, достатъчни, за да бъде пламенен, съчетани с разбиране и вкус, достатъчни, за да бъде мъдър“ (Дидро,

1981: 38). За Дидро човек трябва да се възползва еднакво добре както от разума, така и от своите чувства.

Заедно с основните представители на френската философия от периода, в дисертацията биват представени и част от идеите на философи като Хюм, Лок, Монтен, Аквински и Августин. Това се предприема по няколко причини:

Първа: Дейвид Хюм живее известно време във Франция и е популярен сред френските салони с идеите си, които са сходни с философията на останалите представители, посочени в изследването.

Втора: Включването на Джон Лок е продиктувано от неговото влияние върху френската философия и най-вече върху идеите на Волтер.

Трета: Причината да бъде разгледан Мишел Монтен е, че той е сред първите френски философи, които популяризират есеистичния начин на писане, но и най-вече обръщат внимание на значимостта на емоциите, страстите и чувствата във философията. По този начин Монтен оказва изключително влияние върху този дискурс и вдъхновява както Волтер, така и други философи във Франция. Не на последно място, Монтен е и сред първите философи във Франция, които преодоляват част от все още популярните идеи на Аквински и Августин по отношение на страстите.

Оттук дисертационния труд се прехвърля и върху и някои текстове на Аквински и Августин, в които са засегнати чувствата и страстите. Наред с останалото, целта е да се покаже, че дори в рамките на християнската философия и теология отношението към страстите е относително умерено и се признават положителни и негативни аспекти в тях. Все пак Аквински и Августин не реабилитират напълно страстите във философията, с което дисертацията индиректно подчертава ролята на френската философия от осемнадесети век в този процес.

Трети компонент: След като е описана философската среда, която оформя епохата, *третият компонент* на изследването е насочен към това да се

обособи Френското просвещение като етос, през който да се проследи просветителската парадигма в предходни и бъдещи на него времеви отрязъци, както и да преодолеят някои идеи, свързани с тоталитарния характер на Френското просвещението. Паралелно с радикалността на Платон и Аристотел, с тази на крайните източни учения, на крайните средновековни и ренесансови наказания и забрани, на нацистките идеологии и въобще на всички непросветени по смисъла на този труд проекти, винаги като паралелен дискурс е присъствал умереният просветителски дискурс в историята, ръководен в еднаква степен както от разума, така и от чувствата. Това личи в просветения хуманизъм на Буда, който преодолява източната кастова нетолерантност и набляга върху умереността; на Епикур, който преодолява радикалността на платонизма и аристотелианството като също акцентира върху умереността; на Ибн Халдун, който предприема нови методи за изследване през Средновековието, които целят и подобряване живота на хората, с което припокрива дефиницията, дадена от Хелвещий за просветен ум като вид ум, „който прави нашите идеи видими за повечето читатели“ (Хелвещий, 1979, 534); на Джордано Бруно, който също се вписва в тази дефиниция, бъдейки един от първите, които започват да пишат на простонароден език, както и от първите, които се противопоставя на догматизма и грешните разбирания на ренесансовия период, опитвайки се да освободи човека от границите и оковите на един затворен свят, както и на Монтескьо, Волтер, Хелвещий, Холбах, Хюм, Ламетри, Дидро и Русо, които правят същото в епохата на Френското просвещение.

Конкретизирана, структурата на дисертацията е следната:

Увод

Глава 1. Поглед върху Френското просвещение. Кратка феноменология на чувствеността в модерната епоха – от Хюм и Лок до Ницше и Фойербах

1.1. Проблемни тези, касаещи философията на Френското просвещение: Теодор Адорно и Макс Хоркхаймер, Зигмунт Бауман

1.1.1. Нацистките лагери са следствие от типа рационалност, развита в епохата на Просвещението

1.1.2. Инструменталният разум и овладяването на природата

1.1.3. Просвещенският култ към числото

1.1.4. Социалното инженерство, довело до холокоста, има своите предпоставки в просвещенското мислене

1.2. Страсти и чувства в контекста на Френското просвещение

1.3. Култът към разума във философската традиция и неговият контрапункт

1.3.1. Влиянието на Мишел Монтен върху френските просветители

1.3.2. Страстите при Аквински и Августин

1.4. Кратка феноменология на чувствеността в модерната епоха – от Хюм и Лок, през Ламетри, Волтер, Холбах, Паскал, Русо, Хелвеций, Монтескьо и Дидро, до Ницше и Фойербах

Глава 2. Философски идеи, гравитиращи между разума и чувствата в периода на Френското просвещение

2.1. Философските идеи на Шарл дьо Монтескьо (1689-1755): Да познаваш означава да усещаш. Връщането към природата и естествените добродетели.....

2.2. За пределите на разума във философията на Франсоа Волтер (1694-1778). Невъзможността за познание както на душата, така и на материята. Двустранната роля на страстите – като злина и като източник на реда в света.....

2.3. „Човешкият разум дължи много на страстите, които по общо признание също му дължат много“. Философските идеи на Жан-Жак Русо (1712-1778) за знанието като наслада

2.4. Дейвид Хюм (1711-1776): Удоволствията, противопоставени на разсъждението и философията

2.5. Страстите като източник на всички знания и добродетели.
Философският трактат на Клод Хелвеций (1715-1771), посветен на ума

2.6. Пол Холбах (1723-1789). Знанията трябва да имат за цел единствено
щастieto

2.7. Щастieto, радостта и страданието във философията на Жулиен дьо
Ламетри (1709-1751). Ролята на любовта и омразата в човешката природа

2.8. Разум и чувства в естетиката на Дени Дидро (1713-1784)

Глава 3. Просвещението като етос. Два дискурса в историята. Просвещението
през Античността, Средновековието и Ренесанса

3.1. Просветителският етос в историята на философията

3.1.1. Просветителската роля на Епикур

3.1.2. Просветлението в будизма

3.1.3. Историческият метод на Ибн Халдун

3.1.4. Границите на разума според Джордано Бруно

3.1.5. Хуманизмът на Джовани Пико дела Мирандола

3.1.6. Лудвиг Фойербах и движещата сила на любовта

3.2. Антипросветителският дискурс и неговите следствия

3.2.1. Мистични и религиозни тенденции в нацизма

Заклучение

Използвана литература

6. Изводи на изследването

В заключение – преобладаващите идеи, касаещи разума и чувствата във
философията на Френското просвещение, показват липсата на култ към разума и
липса на изявена радикалност по отношение на неговите способности.

Показва се също едно умерено и позитивно отношение към чувствата и
страстите.

Не се открива изявено противопоставяне между разума, чувствата и страстите, а се наблюдава тенденция в посока на акцентиране върху взаимната им полза.

С оглед на тази основна цел, изследването счита за изпълнена задачата да се преодолее възгледа за едностранен култ към разума във Френското просвещение спрямо частта, в която се твърди, че той отрича или е за сметка на чувствата и страстите.

Изследването не откри и във философията на включените в дисертацията автори да се съдържа идеята, че човешкият разум е достатъчно мощен, за да достигне адекватно знание или да издигне конкретен, положителен авторитетен идеал на мястото на обектите на своята критика. Философията на осемнадесети век по-скоро има за цел да покаже съмнителността на досегашните знания и авторитети, отколкото да установява категорично нови такива. В този контекст именно въпросът за границите на разума и признаването на чувствата и страстите като двигатели на човешкия стремеж към щастие, е един от основните мотиви, които настоящият анализ откри в опита да очертае епохата на Френското просвещение.

Оттук и като извод, общият облик на представената епоха може да бъде очертан по два начина от гледна точка на теория на цивилизацията. Първият е модерността и Просвещението да се представят като нещо еднополюсно и едностранчиво, като нещо лабораторно чисто, тоест като „ортодоксален култ към разума“, който отхвърля чувствата и страстите, като “радикалност”, като “тоталитарност”. От тази гледна точка социологическият, историческият и философският интерес към Просвещението нараства, но в познавателен план достоверността на предмета, който се изследва, намалява. Вторият начин, на който настоящата работа опита да придаде повече стойност, е модерността и Просвещението да бъдат класифицирани като по-широко събитие и естествено събитие. Такова конципиране на Просвещението, показващо паралелната му

страна откъм чувствеността, е противоположно на обичайното разбиране за неговия изцяло рационален характер. По този начин дисертацията допринася в процеса към по-цялостното му разбиране, както и в процеса по реабилитация на страстите и чувствата в история на философията.

7. Справка за научните приноси

– Доколкото дисертацията обогатява познанието за начина, по който се тематизира отношението между разума и чувствата, а подобно разбиране представлява антропологична тема с неизменна философска значимост, като първи принос на изследването може да бъде отчленена тезата, че има равновесие между разума и чувствата във философията на Френското просвещение. Авторите от посочения период наблягат на значимостта както на разума, така и на чувствата, без да обосновават необходимостта от доминация на разума над чувствата.

– Вторият принос е свързан с обособяването на просветителски етос, наблягащ на баланса на разума и чувствата, и алтернативен на обичайно концептирания в теоретичната литература етос, експлициран в крайната доминация на разума над чувствата. Дисертацията доказва, че този етос намира своята кулминация в епохата на Френското просвещение, но е присъствал в една или друга форма в цялата история на философията.

– Трети принос на дисертацията е, че тя допринася за разбирането на човешката природа, разума и чувствата. Подобно изследване пряко касае човешката природа, начина, по който чувстваме и мислим, поради което и подобни търсения и преоценки остават винаги актуални. Дисертацията борава с история на философията, но възприема, подобно на Хегел, че тя “не е нещо минало, а нещо вечно и абсолютно настояще” (Хегел, 1982: 26). В изследването се открояват и социалните възгледи във философията на отделните автори, които касаят “духа на законите”, устройството на обществото и проекти за дълготраен

мир и съюз между народите на Европа. Идеи, които могат да бъдат разгледани и в контекста на съвременна Европа.

– Четвърти принос на дисертацията е, че тя допринася за по-пълното и многопластово изследване на Френското просвещение, като опровергава възгледите за неговия тоталитарен характер.

8. Научни публикации по темата на дисертационния труд:

1. Николов, П. (2017). Парадоксалната естетика на Дидро. Съществува ли каквато и да била обективна "същност" на изкуството? Реализмът в Просвещението. В: сп. "NotaBene", бр. 37.
2. Николов, П. (2018). Модерност и Холокост – предмодерни предпоставки за холокоста. В: сп. "NotaBene", бр. 40.
3. Николов, П. (2018). Система на природата във философията на Пол Холбах. Във "Философски опити", том XIV. Благоевград: ЮЗУ "Неофит Рилски"
4. Николов, П. (2018). Философски проекции на вечния мир. Кант, Русо, Пиер. Във "Философски опити", том XIV. Благоевград: ЮЗУ "Неофит Рилски"
5. Николов, П. (2020). Антропологизиране на теологията, ролята на сетивността и любовта във философията на Л. Фойербах. В: сп. "NotaBene", бр. 49.
6. Николов, П. (2024). Философските възгледи на Джордано Бруно и Клод Хелвеций в контекста на просветителския етос. В: Годишник на катедра "Философски и политически науки", Благоевград: Университетско издателство "Неофит Рилски".

Декларация за научна етичност

Дисертационният труд „Отношението разум-чувства в епохата на Френското просвещение” е авторски. При неговото разработване не са използвани в нарушение на авторските права чужди публикации и разработки без съответното позоваване и цитиране.

SOUTHWEST UNIVERSITY "NEOFIT RILSKI"

FACULTY OF PHILOSOPHY

Department of "Philosophical and Political Sciences"

PAVEL VALENTINOV NIKOLOV

**The Relationship Between Reason and Emotions in the
Era of the French Enlightenment**

AUTHOR'S ABSTRACT

for awarding the educational and scientific degree "Doctor,"

Professional Field 2.3. Philosophy (Social Philosophy)

Scientific Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Gergana Popova

Blagoevgrad, 2025

The dissertation was discussed and proposed for public defense at a meeting of the Department of "Philosophical and Political Sciences," held on 5th of March.

The dissertation is structured into an introduction, three chapters, conclusion, and a list of used literature, with a total volume of 196 standard printed pages.

The defense of the dissertation will take place at an open meeting of the Scientific Jury on May 14th at 12 in hall 412 of SWU "Neofit Rilski".

The materials related to the defense are available to interested parties at the Department of "Philosophical and Political Sciences," Faculty of Philosophy, First Building of Southwest University "Neofit Rilski" – Blagoevgrad.

Contents of the Abstract

1. Relevance of the Topic
2. Object and Subject of the Study
3. Aim, Tasks, and Methods of the Study
4. Hypotheses of the Study
5. Structure of the Study
6. Findings of the Study
7. Summary of Scientific Contributions
8. Scientific Publications on the Topic of the Dissertation
9. Declaration on Scientific Ethics

1. Relevance of the Topic

First of all, interest in the Enlightenment and the idea for this research arose several years ago while reading one of Denis Diderot's novels. Working on a term paper on "The Nun" and familiarizing myself with the specifics of this particular era, I reached the conclusion that 18th-century France would remain in world history as one of the brightest periods, rightfully earning the nickname *Siècle des Lumières* (Century of Lights). Interest in Diderot's philosophical and aesthetic views, as well as their reflection in his works, led to the article "The Paradoxical Aesthetics of Diderot: Does Art Have an Objective 'Essence'? Realism in the Enlightenment," published in issue 37 of the journal *NotaBene*. The focus of this publication was once again on Diderot, and it examined his entire theory of aesthetics, showing that it is philosophical and that, in order to be fully understood, it must be traced through the development of philosophy itself during the 18th century and the preceding periods – something that this dissertation seeks to outline.

When I was writing about "The Nun," I adopted Berdyaev's statement that the Enlightenment is an era in the life of every people (Berdyaev, 2013: 6) and that each era has its own Enlightenment or Enlightenment ethos. However, despite this, the Enlightenment is one of the few periods that named itself, thus becoming an original cultural process.

This work's analysis of the Enlightenment also involves a partial analysis of modernity. This approach adopts many of Michel Foucault's views, who, reflecting on the problem of what modern philosophy is, concluded that it is the philosophy that tries to answer the question posed by Kant, namely, "What is Enlightenment?" (Foucault, 1991: 51). Similarly, Jürgen Habermas in *Modernity as an Incomplete Project* traces modernity not as a source but as a question, identifying modern discourse mostly with the philosophers of the Enlightenment (Habermas, 1991: 29). Along with Foucault and Habermas, I believe that modernity should be considered more as an attitude, as a

"philosophical ethos" (Foucault, 1991: 56), rather than as a period in history. However, since this type of research still requires some chronological framework, I will provide, albeit fictively, both a beginning and an end to the modern project.

Secondly, interest in the French Enlightenment grew after reading Zygmunt Bauman's *Modernity and the Holocaust*, which led, during academic work, to another article based on a hypothesis about potential inaccuracies in the author's views. This dissertation aims to further develop that hypothesis and construct an alternative vision for the French Enlightenment. In this perspective, the dissertation project problematizes Bauman's views on the "orthodox cult of reason," which denies emotions and passions in the Enlightenment and the modern era, by attempting to form its own hypothesis about the moderate nature of the French Enlightenment, which balances between reason and emotions. The focus of this study, however, will not be so much on Bauman's views (or those of other advocates of the thesis of the Enlightenment's cult of reason at the expense of emotions, such as Theodor Adorno and Max Horkheimer) but on the immediate texts of the philosophers of the French Enlightenment.

The ultimate goal of this dissertation is to achieve a richer and more comprehensive understanding of modernity and the French Enlightenment, of what precedes and pre-sets them, of the philosophical and artistic temporal scope of Enlightenment philosophy, and of the very nature of human nature, reason, and emotions. Such an understanding directly concerns human nature, the way we feel and think, which is why such explorations and re-evaluations remain always relevant. As a final conclusion, the research asserts that all the reasoning in it, as well as the intellectual quests of the French Enlightenment, can be synthesized and meaningfully summarized in a single sentence written by Rousseau: "Whatever the moralists may say, human reason owes a great deal to the passions, which, by common acknowledgment, also owe much to it: it is from their activity that our reason is

perfected; we seek knowledge only because we wish to enjoy it; and it is impossible to understand why someone who would have neither desires nor fears would take the trouble to reason" (Rousseau, 1994: 454). These views of Rousseau are not an exception in the philosophy of the French Enlightenment; on the contrary, they confirm the overall philosophy of the period and are characteristic of all the French philosophers of the 18th century discussed here.

2. Object and Subject of the Study

In the dissertation, the main object of study is conceptualized as the philosophy of the French Enlightenment of the 18th century. The subject of the research comprises the philosophical ideas related to reason and emotion during the era of the French Enlightenment.

The primary sources include the works of Charles de Montesquieu, François Voltaire, Claude Helvétius, Paul-Henri Thiry d'Holbach, Jean-Jacques Rousseau, Denis Diderot, and Julien Offray de La Mettrie.

In order to support its hypothesis of the Enlightenment as an ethos, the study also draws upon conceptual interrelations found in various philosophical frameworks, including those of Buddha, Plato, Epicurus, Augustine of Hippo, Thomas Aquinas, Ibn Khaldun, Pico della Mirandola, Giordano Bruno, Blaise Pascal, John Locke, David Hume, Friedrich Nietzsche, Ludwig Feuerbach, and Jean-Paul Sartre.

3. Aim, Objectives, and Methods of the Research

The main aim of the research is to demonstrate the moderate stance toward reason and emotion during the French Enlightenment of the eighteenth century, through direct reference to authentic texts.

In light of this central aim, the study sets the following objectives:

- To overcome the notion of a one-sided cult of reason in the French Enlightenment, particularly the claim that it denies or diminishes the importance of emotions and passions. In this regard, the dissertation engages in dialogue with some classical theses on the Enlightenment, especially those developed in *Dialectic of Enlightenment* and *Modernity and the Holocaust*.

- To outline a philosophical discourse centered around the idea of balance between reason and emotion, and to trace this discourse across different periods, showing its relevance to eighteenth-century French philosophy.

- To show that the mathematical worldview within French philosophy does not contradict but rather coexists with and harmonizes with emotions, passions, happiness, and love.

To achieve these objectives, the research employs elements of the hermeneutic approach in reviewing and analyzing existing theories on the philosophy of the Enlightenment and the Enlightenment concepts themselves. It also makes use of the comparative method and historical-philosophical analysis of philosophical ideas concerning the relationship between reason and emotion across various eras.

4. Hypotheses of the Research

The first working hypothesis of the dissertation is that there exists a balance between reason and emotion during the French Enlightenment, and therefore, theories that claim the era cultivated a cult of reason that denied emotions and passions are not entirely accurate. The dissertation attempts to overcome such extreme views regarding

the French Enlightenment and, against their backdrop, proposes a much more moderate theoretical position, arguing that the thinkers of the period emphasized the importance of both reason and emotion, without advocating for the dominance of reason over emotion.

The second hypothesis of the research is that the idea that reason must control and suppress passions and emotions originates in the time of Plato, and is not a modern thesis, as many analyses of modernity suggest. This idea runs throughout the history of philosophy, as does its alternative—that reason and emotion should mutually balance each other. In this sense, the dissertation is based on the hypothesis that the history of ideas includes two philosophical-historical discourses: one that diminishes emotion in favor of reason, and another that seeks equilibrium between the two. The discourse that subordinates emotion to reason is not new or exclusive to modernity, but rather a line of thought present as early as Plato and in the *Bhagavad Gita*. It is emphasized that both the rationalist discourse and the moderate discourse balancing reason and emotion have historical roots and appear in various philosophical traditions—for instance, Platonism, Epicureanism, and Stoicism.

Related to the two hypotheses above is a third, which asserts that the French Enlightenment is not a form of totalitarianism, but rather a form of humanism—one that opposes totalitarian discourse in all its historical manifestations.

The fourth hypothesis of the dissertation is that the concept of the dominance of a mathematical worldview in the age of modernity—and specifically within the French Enlightenment—is also not entirely accurate. The discussion engages with this concept in an effort to challenge the ideas presented in *Dialectic of Enlightenment*, namely that the Enlightenment reduces nature solely to mathematics and calculation, that it “turns number into a canon” (Adorno, Horkheimer, 1999: 24), elevates it into a cult, and “radicalizes” it (Adorno, Horkheimer, 1999: 119). The focus and aim here is not to

deny the presence of a mathematical worldview in Enlightenment thought, but to question the possible inaccuracy of portraying it as the sole or radical worldview.

5. Structure of the Research

The dissertation is structured into three components, each aiming to provide a more comprehensive presentation of the object, subject, aims, and tasks of the research. Each component corresponds to a separate chapter.

The first component is focused on and engages with certain philosophical theories related to the French Enlightenment. The brief phenomenology of sensibility presented here draws on texts by some of the most renowned thinkers of the modern era to demonstrate the absence of radicalism and the lack of a cult of reason at the expense of emotion, passion, and imagination.

Second component: In addition to the previously presented brief phenomenology of sensibility in the modern era, the second chapter provides a more in-depth study of 18th-century French philosophy. It analyzes the works of various key figures from the period, including Montesquieu, Voltaire, Helvétius, Holbach, Rousseau, La Mettrie, and Diderot.

In the case of **Montesquieu**, the focus is primarily on his treatise *On Taste*, in which he explores the soul by studying it through its passions and actions, and by seeking it in pleasures—that is, in the places where, according to him, it manifests itself most powerfully (Montesquieu, 1984: 965). His theory of the state of nature, which he idealizes alongside Rousseau and Helvétius, is also analyzed. According to Montesquieu, in the natural state, people were guided primarily by feelings, not by reason—especially by three types of feelings: weakness, from which peace arises; a sense of need, which leads to human association; and mutual fear, which results in mutual assistance. In other words, emotions are of primary importance insofar as they

make any society possible. Montesquieu, and later Rousseau, argue that emotions dominate in the state of nature, and therefore, hostility and war between individuals are absent from it.

From the ideas expressed in *The Spirit of Laws*, it can be concluded that Montesquieu avoids extremes in his philosophy. He assigns equal importance and value to the three branches of power, adopting the position of a moderate democrat. Similarly, in his reflections on taste, he demonstrates the virtues of both reason and emotion in equal measure. According to Montesquieu, any leaning too far toward either reason or emotion results in negative consequences for the laws and morals of a society and may even lead to effects contrary to those intended. An example he gives is that certain base passions in some societies arise precisely as a result of suppressing other passions. Therefore, both in private and in public or political life, a certain moderation must be observed—what Montesquieu refers to as a “delicate balance” between extreme positions. For this reason, he seeks a way to transform moderation into a civic law.

Montesquieu’s philosophical novel *Persian Letters* is also examined, in which both emotions and reason are subjected to criticism. This is evident through the two categories of characters in the novel—those consumed by excessive vanity, and the intellectuals, who have lost touch with reality. Furthermore, the theme of moderation in French philosophy is also reflected in the preface to *The Spirit of the Laws*, where Montesquieu promises that his reflections will not contain the extremes that typically characterize philosophical writings. According to him, when one adopts a broader perspective, extremes tend to disappear: “they usually appear when the mind focuses only on one side of the object of study and neglects the others” (Montesquieu, 1984: 50).

This very ethos is characteristic of the French Enlightenment thinkers, and it is clearly expressed in Montesquieu’s own admission that his aim is to enlighten people

so that they may apply that virtue “which implies love for all” (Montesquieu, 1984: 51). From this, it becomes evident that the ultimate goal of Montesquieu’s Enlightenment philosophy is not reason as an end in itself, but its use as a means to achieve a state in which love for all becomes possible.

In these three works by Montesquieu, firstly, we see his *reflections on taste*, which emphasize the role of pleasures, emotions, and sensations in our lives, as well as their value. In them, Montesquieu rehabilitates the role of feelings in philosophy and outlines the general character of the philosophical approach that is thematized in the dissertation. Secondly, these works illustrate his reflections on *the spirit of the laws*, which invite reason to return to its sensuous nature and to recall the values, laws, and peace of the natural pre-social state—urging it to strive to achieve them once again, insofar as possible within the framework of society.

Furthermore, *Persian Letters* treats reason and emotion equally, critiquing both through its plot by presenting them from the perspectives of vanity and false enlightenment. The suicide at the end of the novel reveals the inability of reason and emotion to construct a just world—through this, Montesquieu offers a realistic depiction of the world, devoid of the idealized glorification of reason often attributed to the Enlightenment. In addition to this, Montesquieu emphasizes the need for *tolerance* between different spheres of human life and social relationships.

It is for all these reasons that the present study chooses to begin with Montesquieu—not only because he is one of the main thinkers of the era, but also because his works *Persian Letters* and *On Taste* are rarely included in analyses of the Enlightenment. This clarification by no means suggests that Montesquieu is alone or an exception within the Enlightenment era due to his views—on the contrary, he fully embodies the philosophy of this period, which will become evident through the analysis of the other representatives of the French tradition.

The dissertation also explores Helvétius' philosophy regarding “passions as the heavenly fire that revives the intellectual world” (Helvétius, 1979: 315) and as the “creative principle of the mind” (ibid.). The main points of focus in Helvétius' philosophy are:

- For Helvétius, happiness is one of the main driving forces in human nature, and he attributes to “the heart and human passions” all knowledge attained by the mind.

- Helvétius views passions in a dual way—on one hand, as the source of “endless delusions” (Helvétius, 1979: 63), but on the other hand, as “the source of our knowledge.”

- For Helvétius, passions in the realm of morality are what drive movement in the realm of matter. Among all feelings, pain and pleasure are considered by him as the foundational motives of morality and ethics.

- Helvétius also asserts that if some of the principles in his philosophy contradict the common good, he would abandon them, considering them a mistake of the mind, not of the heart.

- According to Helvétius, without desires and passions—indifferent to everything—people would not know personal interest, and therefore, society would not form. Without a common interest, which is the sum of all private interests, the idea of just and unjust actions would not arise, which leads Helvétius' philosophical views to place physical sensitivity and personal interest as “creators of all justice” (ibid.).

- For Helvétius, if a person loses the passion that inspires them, they will also lose their knowledge (Helvétius, 1979: 311). Therefore, the activity of the mind is defined as “dependent on the activity of the passions” (Helvétius, 1979: 313).

- Helvétius also distinguishes between two types of passions based on their origin—those directly given by nature and others that result from the establishment of societies. Like Montesquieu and Rousseau, Helvétius privileges the natural state, defining it as a time when only the feeling of natural pleasure and pain existed, and

envy, pride, greed, and ambition were absent. These latter emotions are categorized by him as artificial passions, originating from society. Generally speaking, Helvétius believes that sensitivity, pleasure, and pain protect humans, watch over their thoughts and actions, give rise to passions, and provoke disgust, friendships, affection, rage—they stimulate desires, fears, hopes, reveal truths, but also lead to delusions. Helvétius points out that passions are also the source of many vices, which once again shows that no bias or extreme positions are sought on this issue, but rather both the positives and negatives of passions, as well as reason, are described. All of this demonstrates and confirms the moderate philosophy of the French Enlightenment.

Regarding Holbach, the main ideas presented in the dissertation are as follows:

- For Holbach, all institutions, reasoning, and knowledge must, and should, aim solely at happiness, towards which our own nature constantly drives us (Holbach, 1994: 500).

- For Holbach, philosophy should not focus so much on achieving exact knowledge, because he himself acknowledges that in many respects such knowledge is impossible, but rather on the pursuit of happiness, attained through a pleasant and well-regulated moral and spiritual life.

- For Holbach, not only reason is important, but also a person's temperament, and passions are seen as a consequence of this temperament. According to Holbach, a person is not so much guided by reason as by their desires and passions, which are the foundation of their actions.

The dissertation also analyzes Hume's position that "not only in poetry and music, but also in philosophy, we are obliged to follow our tastes and feelings" (Hume, 1986: 172). The main ideas in Hume's philosophy are:

- Hume views the perception of pain and pleasure as "embedded in the human mind" (Hume, 1986: 189) and as "the main spring and driving principle of all his actions" (ibid.).

- Morality is examined through the lens of feelings, as Hume argues that much of it is based on feelings of approval or disapproval, praise or blame, respect or contempt. Approval is defined as a pleasant feeling, while disapproval is seen as a painful or unpleasant feeling.

- For Hume, without sympathy and the associative principles that explain it, we would be beings without moral ideas.

In addition to all this, towards the end of his treatise on human nature, Hume deviates from the impartial ethos, and his reflections take on an existential character through questions such as: "Where am I and what am I?", "To what causes do I owe my existence and to what state must I return?", "To whose mercy must I owe thanks and from whose wrath must I fear?", "What kind of beings surround me?" (Hume, 1986, 352). In a moment of melancholy, Hume even admits that he will never again sacrifice the pleasures of life in the name of reasoning and philosophy (Hume, 1986: 353). With this citation, this dissertation once again aims to demonstrate that the philosophers of the French Enlightenment did not elevate philosophy or their scientific endeavors to a cult-like status. On the contrary, feelings are an inseparable part of their works. Hume repeatedly emphasizes the connection between passion and value, and he pays special attention to this in his concept of the passions. This concept includes a theory of the genesis of passions, arising from pain and pleasure. The treatise is almost exclusively dominated by this theory, but the role of the descriptive method – especially in those sections where he discusses hedonism and egoism – is also significant. Hume dedicates more than half of Book II of the *Treatise* to four passions: pride, humility, love, and hatred. In Book III, in turn, he defines the conditions under which these passions become "moral sentiments" or "objective" forms of love and hatred. What kind of emotion is felt towards good or evil in Hume's philosophy? Within the theory of genesis, this should be a form of pleasure or, respectively, pain. Even if someone tries to connect the good with another passion, according to Hume's theory, this passion must arise from a certain pleasure or pain. In the genesis theory, the relationship

between good and pleasure is causal – good "produces" pleasure, as Hume puts it. On the other hand, Hume's idea of good is influenced by his theory of emotions. This analysis holds true for the "moral sentiments" in Book III of the *Treatise*. "Moral sentiments" are pleasures or pains of a special kind, and their causes are interpreted as moral good and evil. These pains and pleasures, in turn, generate certain kinds of love or hatred, pride or humility. What could be the cause of the "moral sentiments"? As is well known, according to Hume's position, a "character" or "action" is morally good if it is useful or pleasant to the individual or others. In this, Hume does not claim to have exhausted the topic of emotions, but he has made an important contribution to our understanding of the impact of passions.

The topic of happiness is also explored in the dissertation through La Mettrie, according to whom man is not created to become a scholar. He believes that nature has primarily created us to be happy, viewing his philosophy and scientific work as a path to achieving happiness for all people. It is also discussed that, among all passions, Lametri considers love and hate to be the two passions "on which all others depend." From his work "On Happiness or Anti-Seneca," the following quote by La Mettrie is also considered: "We will be considered all the happier, the more human we are, or the more worthy of existence we are, the more we feel nature, humanity, and all social virtues" (La Mettrie, 1981b: 27). The moderation in La Mettrie's philosophy is evident in the tolerance he emphasizes for the benefit of society. In this sense, although he disagrees with the philosophical concepts of Descartes and Leibniz, he considers them to be positive and necessary. La Mettrie also declares that since it is impossible to achieve knowledge, we should set ourselves a more realistic goal of achieving happiness – in such a way that one can accept death without fearing it and without desiring it.

In Voltaire, the most important points are outlined as follows:

- The passions, whose abuse causes so much harm, are also the main reason for the order that exists today (Voltaire, 1986a: 292). It is also stated that the emergence of society is due to love (that is, "it is enough for one man to have fallen in love with one woman").

- In *Candide, or Optimism*, Voltaire, like Montesquieu, criticizes false enlightenment and intellect. For Voltaire, not only the soul but also matter as a substance is unknowable. For him, the Socratic "know thyself" is beautiful, but at the same time untrue, as only God can achieve it, because only He can perceive His own essence.

- Voltaire, nonetheless, values reason and was the first to spread Newton's ideas in France, although he disagreed with many of them. Voltaire acknowledges not only the imperfections but also the merits of reason, believing that man should use it primarily to act well, rather than to delve into matters he has not created.

Regarding the concepts of feelings, reason, soul, and body, Voltaire adopts a position similar to that of Montesquieu, balancing between the extremes in philosophy, attempting to overcome them. Voltaire's philosophy considers and harmonizes reason and feelings, not simply by not opposing them but by asserting that they mutually benefit each other. His view of history is also telling, according to which it is both a science and an art (Davidov, 1980: 109), and therefore it should be not only accurate but also interesting. This is a view that he also upholds in his philosophy.

Similar to Montesquieu, Voltaire uses the art and genre of fiction to reach a broader audience and spread his ideas. Just like Montesquieu's *Persian Letters*, Voltaire's play *Zaire* emphasizes unjust social, cultural, and religious prejudices – something that will also be seen in the analysis of Diderot's *The Nun*. A common feature of the three literary works – Montesquieu's *Persian Letters*, Voltaire's *Zaire*, and Diderot's *The Nun* – is the way in which love, rather than reason, comes into conflict with religion, which is an obstacle to the happiness of the characters. Furthermore, Voltaire's *Candide, or Optimism* shares similarities with Montesquieu's *Persian Letters*

in its critique of false enlightenment and intellect. Additionally, Candide ends up in the utopian land of Eldorado (Voltaire, 1983: 175), which claims to be the only country in the world where everything is truly good and beautiful. Despite this, Candide abandons reason in this land and decides that his goal remains love. He continues to seek it, refusing to live in Eldorado.

Candide, or Optimism is identical to another philosophical novella by Voltaire, again based on a journey: *The History of the Travels of Scarmentado*. Similar to Candide, Scarmentado initially appears to be an enlightened and thus reasonable representative of the civilized world. His travels to Rome, France, Holland, Spain, Turkey, Persia, and Africa strip him of any desire to travel further, to seek truth where it does not exist, or to rely on the false enlightenment and intellectual achievements of these countries. In this way, through *The History of the Travels of Scarmentado*, Voltaire critiques both the Western and Eastern worlds, exposing not only the unjust social relations but also revealing the false truths to which reason and the "enlightened" people of these countries have arrived, not without the involvement of their own intellect.

Another work in which Voltaire uses a travel narrative to reveal his philosophical ideas is the novella *Micromegas*. The work critiques the views of Aristotle, Descartes, and Malebranche, according to whom the soul does nothing – "God is the one who does everything for me. I see everything in Him and do everything through Him; He is the one who does everything, without me interfering in it" (Voltaire, 1994: 440). After this series of incomprehensible philosophical viewpoints for Micromegas, the follower of Locke intervenes, who patiently listens to everyone and who – as analyzed in the dissertation – expresses Voltaire's own views, namely, "I do not know how I think, but I know that I have always thought with regard to my senses. I revere the eternal power and do not seem to limit it; I claim nothing, I am content to believe that there are more possible things than we think" (Voltaire, 1983b:

132). This once again places the Enlightenment and the philosophy of this period in an extremely moderate position, acknowledging the inability of reason to make a final judgment on issues it cannot resolve, and therefore, neither can they be entirely denied nor proven.

As in the previously examined philosophical novellas, the main goal in *Memnon, or Human Wisdom* is framed in the same context – to highlight the flaws of reason and false enlightenment. The beginning of the work reveals Memnon's desire to be perfectly wise, which introduces the theme of the central opposition that this dissertation explores, namely reason and feelings, along with their derivatives. This is evident from Memnon's goal, which represents philosophical concepts aimed at eliminating passions in favor of reason. Because of this understanding of the opposition between reason and passions, Memnon reasons as follows: "To be wise, and therefore very happy, I must have no passions; and as is well known, nothing is easier than this" (Voltaire, 1983c: 24), meaning that this opposition will be an element of the plot.

Thus, choosing to eliminate passions, he vows never to fall in love with a woman, to always be temperate, to not indulge in fine food, excellent wine, or the other temptations of society. After the following events, Memnon, who in the morning decided to renounce "women, greed, gambling, and all quarrels" (Voltaire, 1983: 27), finds himself by evening in a situation where he is deceived and robbed, then gets drunk, gambles, and participates in a quarrel. Disillusioned, he sits under a tree, and before him appears a spirit. Memnon asks the spirit to restore his health, property, and wisdom, telling him how he lost all these things in one day by deciding to become wise. The spirit agrees to tell Memnon how he can become happy again—on the condition that he never again entertain the foolish idea of becoming perfectly wise (Voltaire, 1983: 29).

Through the ensuing conversation between the two, it becomes clear that it is impossible to achieve perfect wisdom, just as it is "impossible to be perfectly skilled,

perfectly strong, perfectly happy" (ibid.), because although this may be possible for a celestial body, still "in the hundred billion worlds scattered across space, everything follows by degrees" (ibid.). This once again demonstrates the philosophy of the French Enlightenment, showing that reason cannot attain perfect wisdom, and that any attempt to completely eliminate feelings and passions leads to unexpected consequences.

In the course of the dissertation, the ideas of Rousseau are also analyzed. For Rousseau, the fact that he chooses to trust feeling more than reason is, according to him, confirmed by reason itself. According to Rousseau, reason owes much to the passions, which, by general recognition, also owe much to it. From their activity, reason is perfected; we seek knowledge only because we desire to enjoy, which is why "it is impossible to understand why one who would have neither desires nor fears would trouble himself to reason" (ibid.). Nevertheless, Rousseau does not reject science and points out that it is "a coin of high value" (Rousseau, 1994: 152), which only increases its value if shared with others. He considers people to be endowed with reason and conscience, and therefore, they should relate to one another in a spirit of brotherhood.

Rousseau also deals with truth in terms of whether a statement affects his sense of good or evil. In this sense, the self-assurance with which he takes pride stems from his emotional sensitivity, which he sees as the true aspect of ethics. Rousseau's natural goodness, as well as his instincts, frame the moral guide he follows. Thus, the foundation of morality is sought in feelings and within oneself, rather than being derived from external sources. According to Rousseau, consciousness works not with judgments, but with feelings. Although all our ideas come from the outside, the feelings that evaluate them are within us, and it is only through these feelings that we have knowledge of the appropriateness of the connection between us and the things we should seek or avoid.

Rousseau also reflects on the theme of long-term peace, constituting it not on reason but on love, in contrast to the well-known thesis of Kant and the lesser-known

one of Charles Pierre. Before Rousseau, the idea of perpetual peace was first encountered in France in the work *Projet de paix perpetuelle entre les potentats de L'Europe* ("Project for Perpetual Peace Between the Powers of Europe"), written by the French philosopher Charles Pierre and published in 1713. For reference, Kant's work on the subject was published eighty years later, in 1795. Charles Pierre had a significant influence on the views of both Herder and Rousseau, and, in essence, he is part of the French Enlightenment, making his ideas a direct part of this study. In his *Confessions*, Rousseau directly references Pierre, stating: "This exceptional man, an honor to his century and his kind, is perhaps the only one since the existence of the human race who had no greater passion than that of reason" (quoted in Spector, 2012: 3). Despite this compliment, Rousseau criticizes Pierre and contradicts his views, pointing out that his political works are written from a "superficial perspective" and that they are "projects that are useful but impractical" because they rely on the opinion that man is "guided by reason, not by passions" (ibid.), a theme that is of great importance to Rousseau.

However, in the first part of his work *Perpetual Peace through the Federation of Europe*, while giving credit to Pierre, Rousseau writes that "never has the mind of man formulated a more noble project, more beautiful or more useful than that of lasting peace between all the peoples of Europe" (Rousseau: 1). Rousseau believes that "every generous spirit will share the thrill of emotion" when reflecting on a topic that so directly concerns all of humanity and firmly insists that what should unite all people is love. Therefore, right at the beginning of his work, he calls for allies among those who are guided by the same principles and among those who find their individual happiness in the happiness of others.

From these reflections, it is clear that for Rousseau, the idea of perpetual peace, inspired by Pierre's theses, specifically links this peace to love and happiness. Hence, the overall contribution to the issue of international peace, as addressed by Charles

Pierre, Rousseau, and Kant, is synthesized into a common body, where the mutual foundation lies between reason and feelings. This synthesis could not only foster a future ethos but also provide practical models later embodied in various charters, peace treaties, and alliances between states.

For Diderot, man, as well as everything created by him—whether art or science—is the product not only of the activity of reason but also of that of feelings, imagination, and passions. Diderot views genius as a product of nature. Therefore, genius primarily stems from the strength of one's feelings. Despite this opposition of genius to taste, Diderot's ideal in aesthetics is actually the combination and synthesis of both – that is, "a happy moment – when a person possesses inspiration and freedom, sufficient to be passionate, combined with understanding and taste, sufficient to be wise" (Diderot, 1981: 38). For Diderot, a person must make use of both reason and feelings equally well.

Along with the main representatives of French philosophy from the period, the dissertation also presents some ideas of philosophers such as Hume, Locke, Montaigne, Aquinas, and Augustine. This is undertaken for several reasons:

First: David Hume lived in France for a time and was popular among French salons with his ideas, which are similar to the philosophy of the other representatives mentioned in the study.

Second: The inclusion of John Locke is driven by his influence on French philosophy, particularly on the ideas of Voltaire.

Third: The reason Michel de Montaigne is considered is that he was among the first French philosophers to popularize the essayistic style of writing, but more importantly, he emphasized the significance of emotions, passions, and feelings in philosophy. In this way, Montaigne had a profound influence on this discourse and inspired both Voltaire and other philosophers in France. Not least, Montaigne was also

among the first philosophers in France to overcome some of the still-popular ideas of Aquinas and Augustine regarding passions.

From here, the dissertation also delves into some texts of Aquinas and Augustine, where feelings and passions are addressed. Among other things, the aim is to show that even within Christian philosophy and theology, the attitude toward passions is relatively moderate, acknowledging both positive and negative aspects in them. However, Aquinas and Augustine do not fully rehabilitate passions in philosophy, indirectly highlighting the role of eighteenth-century French philosophy in this process.

Third Component: After outlining the philosophical environment that shapes the era, the third component of the study focuses on defining the French Enlightenment as an ethos through which the Enlightenment paradigm can be traced in both preceding and subsequent time periods. It also aims to challenge certain ideas associated with the totalitarian character of the French Enlightenment. Alongside the radicalism of Plato and Aristotle, of extreme Eastern doctrines, of severe medieval and Renaissance punishments and prohibitions, of Nazi ideologies, and in general of all un-Enlightened (in the sense intended in this work) projects, there has always existed a parallel discourse—an Enlightenment discourse marked by moderation, guided equally by reason and emotion.

This is evident in the enlightened humanism of Buddha, who overcame Eastern caste intolerance and emphasized moderation; in Epicurus, who transcended the radicalism of Platonism and Aristotelianism and likewise emphasized moderation; in Ibn Khaldun, who introduced new methods of inquiry during the Middle Ages aimed at improving human life—thus aligning with Helvétius’ definition of an enlightened mind as a kind of mind “that makes our ideas visible to the majority of readers” (Helvétius, 1979, p. 534); in Giordano Bruno, who also fits this definition by being one of the first to write in the vernacular and among the first to oppose the dogmatism and misconceptions of

the Renaissance period, attempting to liberate humanity from the boundaries and shackles of a closed world; and finally, in Montesquieu, Voltaire, Helvétius, Holbach, Hume, La Mettrie, Diderot, and Rousseau, who did the same during the era of the French Enlightenment.

The structure of the dissertation is as follows:

Introduction

Chapter 1. A Look at the French Enlightenment. A Brief Phenomenology of Sensibility

in the Modern Era – from Hume and Locke to Nietzsche and Feuerbach

1.1. Problematic Theses Concerning the Philosophy of the French Enlightenment:
Theodor Adorno and Max Horkheimer, Zygmunt Bauman

1.1.1. Nazi camps as a consequence of the type of rationality developed during the Enlightenment

1.1.2. Instrumental reason and the mastery over nature

1.1.3. The Enlightenment's cult of number

1.1.4. Social engineering leading to the Holocaust has its roots in Enlightenment thinking

1.2. Passions and feelings in the context of the French Enlightenment

1.3. The cult of reason in philosophical tradition and its counterpoint

1.3.1. The influence of Michel de Montaigne on the French Enlightenment thinkers

1.3.2. The passions in Aquinas and Augustine

1.4. A brief phenomenology of sensibility in the modern era – from Hume and Locke, through La Mettrie, Voltaire, Holbach, Pascal, Rousseau, Helvétius, Montesquieu, and Diderot, to Nietzsche and Feuerbach

Chapter 2. Philosophical Ideas Oscillating Between Reason and Emotion During the French Enlightenment

2.1. The philosophical ideas of Charles de Montesquieu (1689–1755): To know means

to feel. A return to nature and natural virtues

2.2. On the limits of reason in the philosophy of François Voltaire (1694–1778). The impossibility of knowing both soul and matter. The dual role of passions – as evil and as a source of order in the world

2.3. "Human reason owes much to the passions, which admittedly owe much to it as well." The philosophical ideas of Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) on knowledge as enjoyment

2.4. David Hume (1711–1776): Pleasures opposed to reasoning and philosophy

2.5. The passions as the source of all knowledge and virtues. The philosophical treatise on the mind by Claude Helvétius (1715–1771)

2.6. Paul Holbach (1723–1789): Knowledge should aim solely at happiness

2.7. Happiness, joy, and suffering in the philosophy of Julien Offray de La Mettrie (1709–1751). The role of love and hate in human nature

2.8. Reason and emotion in the aesthetics of Denis Diderot (1713–1784)

Chapter 3. Enlightenment as Ethos. The Two Discourses in History. Enlightenment

Through Antiquity, the Middle Ages, and the Renaissance

- 3.1. The Enlightenment ethos in the history of philosophy
 - 3.1.1. The enlightening role of Epicurus
 - 3.1.2. Enlightenment in Buddhism
 - 3.1.3. The historical method of Ibn Khaldun
 - 3.1.4. The limits of reason according to Giordano Bruno
 - 3.1.5. The humanism of Giovanni Pico della Mirandola
 - 3.1.6. Ludwig Feuerbach and the driving force of love
- 3.2. The Anti-Enlightenment discourse and its consequences
 - 3.2.1. Mystical and religious tendencies in Nazism

Conclusion

References

6. Research Conclusions

In conclusion, the prevailing ideas concerning reason and emotion in the philosophy of the French Enlightenment reveal a lack of a cult of reason and an absence of pronounced radicalism regarding its capabilities.

There is also evidence of a moderate and positive attitude toward emotions and passions.

No strong opposition between reason, emotions, and passions is identified; rather, a tendency is observed toward emphasizing their mutual benefit.

In light of this main objective, the study considers its task fulfilled—to challenge the notion of a one-sided cult of reason during the French Enlightenment, particularly the claim that it denies or sacrifices emotions and passions.

The study also found no indication in the philosophy of the authors included in the dissertation that human reason is considered powerful enough to attain adequate knowledge or to establish a concrete, positive, authoritative ideal in place of the objects of its criticism. The philosophy of the eighteenth century is more oriented toward questioning the certainty of existing knowledge and authority, rather than establishing definitive new ones.

In this context, the question of the limits of reason, and the recognition of emotions and passions as drivers of the human pursuit of happiness, stands out as one of the central themes identified by the present analysis in its attempt to characterize the era of the French Enlightenment.

From here, as a conclusion, the general image of the represented era can be outlined in two ways from the standpoint of the theory of civilization. The first is to present modernity and the Enlightenment as something unipolar and one-dimensional—something laboratorily pure, that is, as an “orthodox cult of reason” which rejects emotions and passions, as “radicalism,” as “totalitarianism.” From this

perspective, sociological, historical, and philosophical interest in the Enlightenment increases, but in terms of epistemological value, the credibility of the subject of study decreases.

The second approach, to which this work aimed to give more weight, is to classify modernity and the Enlightenment as broader and more natural phenomena. This conception of the Enlightenment, which emphasizes its sensuous dimension, stands in contrast to the conventional understanding of its wholly rational nature. In this way, the dissertation contributes to a more comprehensive understanding of the Enlightenment, as well as to the process of rehabilitating passions and emotions in the history of philosophy.

7. Reference to Scientific Contributions

– As the dissertation enriches the knowledge of how the relationship between reason and emotions is thematized, and since such an understanding represents an anthropological issue of inherent philosophical significance, the first contribution of the research can be identified as the thesis that there is a balance between reason and emotions in the philosophy of the French Enlightenment. The authors from the specified period emphasize the importance of both reason and emotions, without justifying the necessity for the domination of reason over emotions.

– The second contribution is related to the delineation of an Enlightenment ethos that emphasizes the balance between reason and emotions, and is an alternative to the commonly conceived ethos in theoretical literature, which is explicated in the ultimate dominance of reason over emotions. The dissertation proves that this ethos reaches its culmination during the era of the French Enlightenment, but has been present in one form or another throughout the history of philosophy.

– The third contribution of the dissertation is that it contributes to the understanding of human nature, reason, and emotions. Such a study directly concerns

human nature, the way we feel and think, which is why such inquiries and reevaluations remain always relevant. The dissertation works with the history of philosophy but adopts, much like Hegel, the view that it “is not something of the past, but something eternal and absolutely present” (Hegel, 1982: 26). The study also highlights the social views in the philosophy of individual authors, which concern the “spirit of the laws,” the structure of society, and projects for lasting peace and union among the nations of Europe—ideas that can also be considered in the context of contemporary Europe.

– The fourth contribution of the dissertation is that it contributes to a more comprehensive and multidimensional study of the French Enlightenment, by disproving the views on its totalitarian character.

8. Scientific Publications on the Topic of the Dissertation

1. Nikolov, P. (2017). The Paradoxical Aesthetics of Diderot. Is there any objective "essence" of art? Realism in the Enlightenment. In: *NotaBene Journal*, Issue 37.
2. Nikolov, P. (2018). Modernity and the Holocaust – Pre-modern Preconditions for the Holocaust. In: *NotaBene Journal*, Issue 40.
3. Nikolov, P. (2018). The System of Nature in the Philosophy of Paul Henri Dietrich d'Holbach. In: *Philosophical Essays*, Volume XIV. Blagoevgrad: South-West University "Neofit Rilski."
4. Nikolov, P. (2018). Philosophical Projections of Eternal Peace. Kant, Rousseau, Pierre. In: *Philosophical Essays*, Volume XIV. Blagoevgrad: South-West University "Neofit Rilski."
5. Nikolov, P. (2020). Anthropologizing Theology, the Role of Sensitivity and Love in the Philosophy of L. Feuerbach. In: *NotaBene Journal*, Issue 49.
6. Nikolov, P. (2024). The Philosophical Views of Giordano Bruno and Claude Helvétius in the Context of the Enlightenment Ethos. In: *Yearbook of the*

Department of Philosophy and Political Sciences, Blagoevgrad: Neofit Rilski University Press.

Declaration of Scientific Ethics

The dissertation "The Relationship Between Reason and Emotions in the Era of the French Enlightenment" is an original work. In its development, no foreign publications or research have been used in violation of copyright laws, without proper referencing and citation.